

УДК:
331.105.44:329
Примљено:
6. маја 2009.
Прихваћено:
18. јуна 2009.
Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXI) VIII, vol=20
Бр. 2 / 2009.
стр. 39-60.

Дарко Маринковић
„Мегатренд“ Универзитет

СИНИДИКАТИ И ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ У ТРАНЗИЦИЈИ

СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

Сажетак

Анализа тока успостављања страначког и синдикалног плурализма, као и међусобних односа синдиката и политичких странака у земљама транзиције указује на неке заједничке именитеље овог процеса. Пре свега, све земље транзиције су, као и у другим областима и аспектима политичких, економских и социјалних реформи и на овом плану, у већој или мањој мери копирале искуства и праксу односа синдиката и политичких странака развијених земаља. Међутим, управо сложеност и изузетна осетљивост овог процеса је веома јасно, у многим тачкама на појавној равни, потврдила и упозорила да се историја не понавља, односно да копирање тако сложених и конфликтних друштвених процеса и односа, као што су односи синдиката и политичких странака није могуће, јер реални садржај и донети ових процеса зависе од стварних реформских капацитета и реалне друштвене моћи синдиката и политичких странака. То проистиче из неспорног искуства данас развијених демократских земаља, према коме су политичке странке и синдикати, кључни покретачи политичког живота друштва. То значи, што је потврдило искуство неуспешних земаља транзиције, да су синдикати и политичке странке које нису имале потребну друштвену моћ, уместо да буду моторна

* Редован професор Универзитета Мегатренд у Београду.

снага промена и сами постали заробљеници ограничавајућег, недемократског друштвеног окружења.

Кључне речи: синдикати, политичке странке, политички плурализам, социјална демократија, транзиција, друштвена моћ, људска права, индустријски и социјални конфликти.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Постоје различита становишта о томе да ли се историја понавља. Неспорно је, међутим, да се у савременом добу многа питања постављају на нови начин. Сама чињеница да се ова питања јављају у различитим временским периодима, или су присутна у континуитету, на најконкретнији начин говори о значају и сложености ових питања. Једно од таквих питања је питање односа синдиката и политике, а један од специфичних аспеката овог питања је однос синдиката и политичких странака.

Посматрајући настанак, ток и развој синдикалног покрета у временској димензији, може се уочити да је политички аспект синдикалне борбе, односно учешће и утицај синдиката у политичком животу друштва трајно присутно од првих корака синдикално организованог радништва. Другим речима, од оног преломног момента када је међу припадницима света рада почела да сазрева свест о томе да само заједничком снагом могу заштитити своје интересе и права и када на основу тог сазнања почињу да се удружују у синдикате, отвара се и питање политичке функције синдиката. У прилог томе говори и чињеница да синдикална борба започиње и деценијама је усмерена на право запослених да се слободно синдикално организују. Неспорно је при томе да је питање слободе синдикалног организовања нераздвојни део корпуса основних људских економских, политичких и социјалних права, а то значи да је реч о политичком питању – *rag-exelance*. Пратећи ток борбе радништва за слободу синдикалног организовања, која је у великој мери обележила цео деветнаести век, може се уочити да је она, по правилу, текла паралелно са борбом за основно политичко право – опште право гласа. Готово да није потребно посебно доказивати функционалну повезаност ова два права – она је видљива на појавној равни.¹⁾

1) З. Стојиљковић: „Синдикат: основне одреднице“, Синдикална школа УГС „Независност“, Београд 1996.

Данас, када слобода синдикалног организовања и опште право гласа спадају у неспорне, опште прихваћене цивилизацијске тековине савременог доба, али и тековине синдикалне борбе, односно пораста друштвене моћи синдикално организованог радништва, јасно је да слобода синдикалног организовања представља предуслов свих других економских, радних и социјалних права, која се могу остваривати само у целини. Може се рећи – да није било слободе синдикалног организовања, која је по свом карактеру и политичка слобода – не би било ни других радних, економских и социјалних права.

Синдикална борба је увек – експлицитно или имплицитно обухватала и политичке циљеве. Наравно, у различитим фазама синдикалне борбе политички циљеви су били у различитој мери заступљени, и у различитој мери видљиви и препознатљиви на појавној равни. Борба синдиката за право на штрајк, за право на колективно преговарање, радно и социјално законодавство, за социјално партнерство, за јасно дефинисање међусобних односа, права и обавеза синдиката, послодаваца и политичких власти, у крајњој линији је и борба за другачије политичко уређење друштва.²⁾

Савремено доба карактеристично је по динамичном померању тежишта синдикалне борбе са класичних ревандикативних, ка питањима стратегије социјално – економског и технолошког развоја друштва, која су у својој основи политичка питања. То је у великој мери условљено промењеном улогом државе, која има све већу улогу и утицај у економском животу друштва. Постало је јасно да се синдикална борба у промењеним друштвеним околностима не може задржати искључиво на класичним, ревандикативним захтевима (зараде, дужина радног дана, услови рада и тсл.), јер би то у великој мери значило прихватање суочавања са последицама законске регулативе и мера економске политике. То је условило и суштинске промене у организовању, начину организовања и стратегијама синдиката.³⁾

Анализа синдикалне борбе у временској димензији потврђује да је промена друштвених околности, стављала синдикате пред нове све сложеније изазове, на које су синдикати могли успешно да одговоре само различитим облицима укључивања у политички

2) К. Grint: „The Sociology of work“, Polity Press, Cambridge, UK, 2003

3) Д. Маринковић „Индустијски односи“, „Мегатренд“ Универзитет примењених наука, Београд, 2006

живот друштва, односно утицајем на актере процеса политичког одлучивања. У својој историји то синдикати чине на различите начине – класичним механизмима синдикалне борбе – укључујући и оне најрадикалније, као што су протести, демонстрације, штрајкови, кроз формалне и неформалне облике утицаја на политичке власти и актере политичког живота друштва. Један од преломних момената у овом процесу је формирање политичких странака од стране синдиката. Историја и савремена пракса показују да на тај начин синдикати нису добили трајне, а поготову не вечите политичке савезнике. Звучи цинично, али је чињеница да је ова функционална и програмска веза била најстабилнија и најтрајнија у комунистичким партијама и једнопартијским системима. Међутим, овде су ствари кренуле у обрнутом смеру, тако што су партије, односно њихови врхови успоставили апсолутну доминацију и контролу над синдикатима. Истини за вољу, и у земљама вишестраначке парламентарне демократије искуства су различита и крећу се од високог степена програмске и функционалне повезаности партија и синдиката, до тога да се деловање политичких партија, вођено прагматичним политичким интересима и настојањем да се придобију и други делови бирачког тела битно разликује од циљева и интереса синдиката. Овакви турбулентни односи синдиката и политичких странака које су синдикати основали довели су до тога да синдикати имају све мањи утицај на понашање и одлуку својих чланова као бирача.

Описани процеси и искуства испољили су се кроз специфичне појавне облике и у односима синдиката и политичких странака у земљама транзиције.⁴⁾

ТРАНЗИЦИЈА, СИНДИКАТИ, ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ

Ако се у процесу транзиције у земљама Централне и Југоисточне Европе траже заједнички именоватељи, онда се свакако један од њих налази у чињеници да су се све ове земље суочиле са питањем успостављања нових принципа, садржаја и облика међусобних односа синдиката и политичких странака. У знатном броју ових земаља поменуто питања избила су на површину на изразито турбулентан, противречан и конфликтан начин. Иако је на први поглед било јасно и неспорно да се ови односи морају успостављати

4) J. Waddington, R. Hoffman: „Trade unions in Europe – Facing challenges and searching for solutions“, ETUI, Brussels, 2003.

на суштински нови начин примењен новим друштвеним околностима, ни један, ни други партнер, ни политичке странке, ни синдикати, нису се тако лако ослобађали наслеђа прошлости.

Упоређујући процесе успостављања односа синдиката у земљама транзиције и у демократским, економски развијеним земљама западне Европе, може се уочити да ови процеси имају како заједничке именитеље, тако и значајне разлике. Када је реч о разликама, већ на појавној равни уочљива је разлика у временској димензији. Наиме, процес успостављања данашњих односа синдиката и политичких странака у развијеним земљама, текао је у дугом временском процесу, бележећи и успоне и падове. С друге стране, овај процес је у земљама транзиције трајао знатно краће и то је свакако утицало на висок степен конфликтности и турбулентности овог процеса, а коначно и на његове објективне домете.⁵⁾

Поред тога, односи синдиката и политичких странака у процесу транзиције су били само један од проблема са којима су се суочавала ова два актера. Наиме, транзиција је започела, насилним или мирним рушењем политичког уређења комунистичког друштва и отварањем процеса успостављања новог политичког система, на суштински различитим основама. Мењао се и садржај политичког живота друштва, начин организовања појединих актера, принципи њихових међусобних односа. Искуство земаља транзиције потврђује да су те укупне промене у политичком животу друштва, представљале основни оквир и одлучујуће утицале на карактер и садржај односа синдиката и политичких странака.

На овом плану, у суштини је потврђена једна законитост процеса транзиције, а то је функционална повезаност и међузависност демократичности и успешности процеса транзиције. Наиме, у оној мери у којој је политички живот друштва био демократски, у оној мери у којој су систематски, трајно изграђивање и јачале демократске институције и механизми, у тој мери су успостављани и демократски односи између синдиката и политичких странака. Демократски друштвени односи, у земљама у којима су успостављани, представљали су повољно друштвено окружење за развој демократских синдиката, за јачање њихове друштвене моћи и утицаја, што је омогућавало да се у већој мери испољи и оствари један од основних циљева и интереса синдикалне борбе – да друштво у целини буде демократско. С друге стране, у земљама транзици-

5) Е. Хејвуд : „Политика“, „Клио“, Београд 2004.

је у којима су демократски процеси спорије текли, у којима нису успостављене, или су остале у повоју демократске институције и синдикати су остали недемократски и на маргинама друштвених збивања. Реч је о оним земљама у којима су резултати транзиције далеко од очекиваних. Другим речима, процес демократизације друштва и процес демократизације синдиката морају тећи паралелно и само тако могу дати жељени резултат.

Рушење политичких система утемељених на практично неограниченој владавини једне партије, што је у пракси најчешће значило на неконтролисаној власти врха те партије, није аутоматски значило ослобађање од негативног наслеђа прошлости. Напротив, наслеђе прошлости, оличено у систему вредности, понашању, начину доношења и спровођења ставова битно је утицало на понашање, ставове и међусобне односе синдиката и политичких странака. У том погледу основни процеси обухватили су два аспекта. Један од ових аспеката односио се на актере политичке и синдикалне сцене из једнопартијског система. Пре свега, они су били један од основних актера индустријских, социјалних и политичких конфликта и подела, који су обележили, почетни, најконфликтинији део транзиције. Према њима, као носиоцима политичке власти и старог система било је усмерено грађанско и радничко незадовољство. Као што је познато, ова почетна фаза транзиције, која је текла са различитим степеном радикализације, завршена је падом са власти до тада владајућих комунистичких партија, као и променом позиције, или урушавањем претходних синдикалних структура.⁶⁾

Међутим, то није аутоматски значило и трајни одлазак са политичке и синдикалне сцене. Ове, до тада владајуће партије и синдикати, по први пут у свом постојању суочили су се са искушењима опозиционог деловања. У поменутих партијама и синдикатима отвара се процес њихове идеолошке, програмске и организационе трансформације, односно прилагођавања новим друштвеним околностима. Овај процес, текао је различитом динамиком, имао различите садржаје и резултирао је различитим ефектима. Неке од ових партија су после извесног времена успеле да задобију поверење знатног дела бирачког тела и да поново учествују у власти.

Истовремено, стварају се формално-правни и институционални услови и оснивају се нове политичке странке различитих ори-

6) Љ. Маџар: „The challenge of globalisation in the times of change – reflections of intriguing book“, Зборник, Глобализација и транзиција, Институт друштвених наука, Београд, 2001.

јентација, односно ствара се политички плурализам као суштински нови амбијент у коме се одвија политички живот друштва.

Исто тако, организационо, програмски и у другим аспектима реформишу се стари синдикати, прилагођавајући се новим друштвеним околностима, а пре свега са чињеници да више немају монопол на синдикални живот. Захваљујући организационој и материјалној инфраструктури, али и способности прилагођавања, „стари синдикати“, после кризе са којом су, као и бивше владајуће комунистичке партије били суочени на почетку процеса транзиције, не само да су преживели, већ су, у знатном броју случајева успели да се опораве и поново заузму значајну или доминантну позицију у синдикалном животу ових друштава.

Паралелно са тим настају нови синдикати, који већ у својим називима истичу разлику у односу на дотадашњу концепцију и праксу синдиката. Нови синдикати настају као израз неповерења и незадовољства радом „стари“ синдиката, што потврђује чињеница да се њихово чланство регрутује из редова запослених, који су претходно напустили чланство претходних режимских синдиката.⁷⁾ Касније искуство је, међутим, потврдило да „режимски синдикати“ нису само болест једнопартијских политичких система. Пракса је такође показала да слобода синдикалног организовања, испољена кроз синдикални плурализам, односно постојање већег броја синдиката, не значи аутоматски пораст друштвене моћи синдиката.

Анализа тока успостављања страначког и синдикалног плурализма, као и међусобних односа синдиката и политичких странака у земљама транзиције указује на неке заједничке именитеље овог процеса. Пре свега, све земље транзиције су, као и у другим областима и аспектима политичких, економских и социјалних реформи и на овом плану, у већој или мањој мери копирале искуства и праксу односа синдиката и политичких странака развијених земаља. Међутим, управо сложеност и изузетна осетљивост овог процеса је веома јасно, у многим тачкама на појавној равни, потврдила и упозорила да се историја не понавља, односно да копирање тако сложених и конфликтних друштвених процеса и односа, као што су односи синдиката и политичких странака није могуће, јер реални садржај и донети ових процеса зависе од стварних реформских

7) „Distability and employment in Central and Eastern European countries“, ILO CEET, Budapest 1994

капацитета и реалне друштвене моћи синдиката и политичких странака. То проистиче из неспорног искуства данас развијених демократских земаља, према коме су политичке странке и синдикати, кључни покретачи политичког живота друштва. То значи, што је потврдило искуство неуспешних земаља транзиције, да су синдикати и политичке странке које нису имале потребну друштвену моћ, уместо да буду моторна снага промена и сами постали заробљеници ограничавајућег, недемократског друштвеног окружења.

Однос синдиката и политичких странака у земљама транзиције у основи је био одређен садржајем политичког живота. То другим речима значи да су се и синдикати и политичке странке усмерили на питања економских и социјалних реформи, односно да је транзиција постала основи садржај активности и међусобних односа синдиката и политичких странака. Када се констатује да је транзиција била кључни садржај политичког живота и односа синдиката и политичких странака, одмах треба додати чињеницу да је транзиција, односно процес политичких, економских и социјалних реформи које она обухвата у свим земљама био сложен, противуречан и конфликтан процес. Посебно је била конфликтна почетна фаза транзиције, у којој су увођени механизми и институције тржишне привреде, мењана власничка и укупна економска структура друштва. То је условило да су и односи међу актерима политичког живота, па и односи између синдиката и политичких странака били изразито конфликтни. Кључни предмет конфликта и подела били су концепција, путеви и социјална цена транзиције и њеног кључног дела процеса приватизације.⁸⁾ При томе треба имати у виду да је највећи део социјалне цене транзиције у свим земљама пао на терет припадника света рада. У том погледу процеси су се кретали у два супротна смера. У једном броју земаља политичке и синдикалне елите остале су трајно сукобљене и подељене, али у суштини без јасне визије економских и друштвених реформи. У овим земљама транзиција се одвијала споро, нецеловито, уз огромну, или тачније речено социјално неиздржљиву цену транзиције за огромну већину становништва. С друге стране, успешне земље транзиције свој успех, у великој мери дугују чињеници да су политичке странке, синдикати, као и други релевантни актери политичког живота друштва, постигли социјални концензус о путевима и

8) М. Арандаренко: „Приватизација, тржиште рада и синдикати“, у Зборнику „Улога синдиката у процесу приватизације“, Центар за образовање и истраживања УГС „Независност“, 1999

социјалној цени транзиције, као и расподели те социјалне цене на све друштвене слојеве у складу са економском снагом појединих друштвених слојева и начелима социјалне правде и солидарности.

СИНДИКАТИ И ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ У СРБИЈИ - СУОЧАВАЊЕ СА НАСЛЕЂЕМ ПРОШЛОСТИ

Процес транзиције у Србији, као и у другим земљама Централне и Југоисточне Европе, био је праћен снажним турбуленцијама, конфликтима и противречностима на синдикалној и политичкој сцени. Као саставни део процеса транзиције, дошло је до прекомпоновања структуре и односа актера политичког и синдикалног живота. Свакако је кључна промена која је одлучујуће утицала на ток и садржај већине других промена успостављање политичког и синдикалног плурализма. Исто тако, неспорна је међузависност промена на синдикалној и политичкој сцени, са укупним променама у друштву, будући да су ове промене биле саставни део транзиције. Укупна материјална, политичка и друга ограничења процеса транзиције, ограничавајуће су деловала и на развој и успостављања односа између синдиката и политичких странака, примерених новим друштвеним околностима и потребама. При томе, неопходно је додати да се тај негативни ефекат увећао због тога што транзиција тражи друштвено моћне, демократске синдикате и политичке странке, са јасно дефинисаном политичком и развојном стратегијом.

Међутим, процес развоја нових синдиката и нових политичких странака, односно синдикалног и политичког плурализма у Србији, имао је и бројна специфична обележја, или прецизније речено ограничења, која су била условљена специфичним током транзиције у Србији.

Основна специфичност, односно ограничавајући фактор налази се у чињеници да је веома брзо после првих корака транзиције који су учињени у свим земљама Централне и Југоисточне Европе после рушења Берлинског зида, у Србији, односно тада Југославији, транзиција насилно прекинута. Уместо политичких, економских и социјалних реформи, које су, са већим или мањим успехом отворене у другим земљама, у Србији започиње пораст национализма, ратна политика, ратови и распад земље, који су грађанима донели поражавајуће последице. У условима ратова и национализма, положај синдиката и света рада пада на своје најниже гране.

Транзиција у Србији је насилно прекинута и такво стање трајало је читаву једну деценију.⁹⁾

Анализирајући овај, свакако најтежи период савремене историје Србије, аналитичар Слободан Антонић оцењује да је Слободан Милошевић био једини лидер бивших комунистичких земаља који се усудио да реструктурира комунизам, стављајући му маску патриотизма и национализма.

Уместо морално – политичке подобности у време једнопартијског система, успоставља се национална подобност.¹⁰⁾ О том наглом померању тежишта политичког живота са економских и социјалних на национална питања и промени свести радника и грађана видљиво сведочи следећи догађај са почетка процеса транзиције. Наиме, друштвена криза се све више захуктавала, а највећу цену плаћали су припадници света рада, кроз пораст незапослености, пад зарада и стандарда. То је довело до пораста радничког незадовољства и све чешће прибегавање штрајковима, уличним протестима и другим радикалним облицима синдикалне борбе. Један од најмасовнијих протеста одиграо се у јуну 1990. године, када је преко 30000 радника Раковице – тада великог индустријског басена у протестном маршу дошло пред Скупштину Југославије. На њихов захтев обратио им се и Слободан Милошевић, који је свој чувени говор завршио речима „А сад сви на своје радне задатке“.¹¹⁾ Аналитичари тих догађаја слажу се у оцени да је Слободан Милошевић тада незадовољне раднике, који су дошли да траже посао и пристојне зараде, својим говором претворио у послушне Србе, односно да је тај догађај био један од темеља његове националистичке манипулације.

Период владавине Слободана Милошевића обележила је борба за синдикалне слободе и права. Иако је формално успостављен синдикални плурализам, у суштини се задржавају кључне одреднице односа и праксе из претходног периода. Законом о раду, успоставља се тзв „већински синдикат“, и тај статус добија, до тада једини Савез синдиката Србије. Овај синдикат остаје „државни синдикат“, пружајући подршку политици режима, за шта је добијао читав низ бенефиција. Власт, фактички признаје само овај

9) С. Антонић, М. Јовановић, Д. Маринковић : „Србија између популизма и демократије“, Институт за политичке студије, Београд, 1993

10) С. Антонић „О карактеру власти Слободана Милошевића“, Институт за политичке студије, Београд 1996

11) Документација УГС „Независност“

синдикат, док су сви остали, новоосновани синдикати, изложени прогону и различитим видовима кршења људских и синдикалних слобода и права. У овом периоду тежиште политичког живота остаје на националним, тзв „патриотским питањима“, док економска и социјална питања остају маргинализована. У ову замку су, нешто под притиском околности, а нешто идући линијом мањег отпора, запале и опозиционе политичке странке, тако да су и њихови односи са синдикатима, пре свега оним новоформираним, били далеко од задовољавајућих.

Посматрано у целини, владајућа Социјалистичка партија Србије у суштини наставља праксу из једнопартијског система, фаворизовања, или тачније речено фактичког признавања постојања само једног синдиката, који за узврат, слепо и некритички подржава политику режима, без обзира што је она била поразна за радништво. Власт овај синдикат признаје као јединог партнера у процесу колективног преговарања, а његовим руководством даје разне бенефиције, купујући њихову лојалност.

С друге стране, владајућа партија у оба својства – и као политичка странка и као носилац власти, према свим опозиционим политичким странкама односи се крајње дискриминаторски, грубо кршећи основне синдикалне слободе и права и излажући чланове и активисте ових синдиката различитим видовима притисака и прогона.

Изразито неповољне околности, ипак нису спречиле настајање и развој нових, независних синдиката. Овај процес започиње већ крајем осамдесетих година, тако што синдикати у појединим великим предузећима, најпре демонстративно одбијају да плаћају синдикалну чланарину, а затим се и формално издвајају из састава Савеза синдиката Србије и стварају нове синдикате. На тај начин настаје и један од најбројнијих и најутицајнијих синдиката у јавним предузећима – Синдикат Електропривреде Србије. Стожер процеса успостављања и развоја нових синдиката представљају Уједињени грански синдикати „Независност“, који су основани 1991. године. Пет година касније – 1996. године настаје још једна конфедерација синдиката – Асоцијација слободних и независних синдиката. Исто тако, у овом периоду настаје велики број синдиката на нивоу предузећа – тзв „кућних синдиката“, који због малог броја чланова и других ограничења остају на маргинама синдикалног и друштвеног живота. Процес настајања нових синдиката је

изразито конфликтан и са још једног аспекта - односи међу новим синдикатима – супротно очекивањима, изразито су конфликтни. Уместо да граде своје односе на новим основама и принципима демократског синдикалног покрета, градећи своје програмско и акционо јединство и своју друштвену моћ у целини, ови синдикати често раде једни против других и неретко су ригиднији од послодаваца и политичких власти у спречавању њиховог настајања и деловања. Све то у целини поразно делује на укупну друштвену моћ синдиката, што битно утиче и на однос политичких власти и политичких странака, како владајуће, тако и опозиционих према синдикатима.¹²⁾

Односи између „државног“ и новоформираних синдиката, на националном нивоу, су све време били далеко од стандарда и праксе која је на том плану већ деценијама била успостављена у развијеним, демократским земљама Европе и света. Ови односи у суштини су били непријатељски, при чему је то непријатељство веома често попримало најрадикалније облике. Синдикална руководства на националном нивоу су неретко, отворено или прикривено спречавале своје организације у предузећима и у локалним заједницама да сарађују.

При томе је важно нагласити да је, поред економских и социјалних питања, која представљају традиционална подручја синдикалне борбе, кључно подручје сукоба и подела међу синдикатима био дијаметрално супротни став према ратној и националистичкој политици режима.

Описане неповољне околности на политичкој и синдикалној сцени неповољно су се одразиле и на односе новоформираних синдиката, и такође новоформираних опозиционих партија. Логично је и очекивано да међусобно подељени и сукобљени синдикати, као и међусобно подељене и сукобљене политичке партије, нису ни могле изградити другачије односе. Другим речима њихови односи били су фрагментарни, најчешће конфликтни и са врло израженим настојањем политичких странака да синдикате искористе за остваривање својих прагматичних, дневно – политичких интереса. Међу њима није постојала, дугорочна, систематска сарадња, заснована на заједничком приступу кључним питањима друштвене стратегије. Карактеристично је такође, да у земљи у којој је деце-

12) Ч. Андрић: „Синдикална организованост у Србији“, у Михаиловић Срећко (ед). „Синдикати Србије – од сукоба ка сарадњи“ Београд, Freidrich Ebert Stiftung и Центар за социјалдемократске студије, 2001.

нијама постојао систем радничког самоуправљања, који је знатно утицао и на систем вредности, понашање и односе у процесу транзиције, у земљи, у којој према резултатима истраживања, већина људи преферира основне социјал-демократске вредности, као што су сигурност запослења, социјална сигурност, солидарност, што потврђује велики број емпиријских истраживања, није формирана политичка странка социјал-демократске оријентације, која би имале релевантан утицај у политичком животу друштва, односно релевантну подршку бирачког тела.

СИНДИКАТИ И ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ У СРБИЈИ У ПРОЦЕСУ ПОЛИТИЧКИХ И ДРУШТВЕНИХ РЕФОРМИ

Ипак, и поред наведених противуречности, подела и сукоба, које су доминирале политичким животом опозиционих странака и алтернативних синдиката, они су, после више од једне деценије, коначно дефинисали тачку свог слагања, односно заједничког интереса – рушење власти Слободана Милошевића. Тачније речено, друштвене околности су их натерале да се удруже око овог заједничког циља, који је био предуслов остваривања свих других њихових циљева. У том процесу три синдикалне конфедерације бирају различите путеве. Савез синдиката Србије остаје у петоктобарским збивањима уз власт. На сам дан масовних протеста, под притиском стотина хиљада демонстраната, чији је бес, поред осталог, упућен и према руководству овог Синдиката, председник ССС подноси оставку.¹³⁾

Асоцијација независних и слободних синдиката је директно ушла на политичку сцену, тако што је постала члан ДОС – Демократске опозиције Србије, учествовао на парламентарним изборима, а председник овог Синдиката је постао Министар за рад, запошљавање и социјалну политику у првој реформској влади Зорана Ђинђића. УГС „Независност“ су неколико месеци пред изборе 2000 године понудили тадашњим опозиционим странкама Социјални споразум, којим су се ове странке обавезале да ће ако освоје власт у свом деловању водити рачуна о економским и социјалним интересима запослених, синдикалним слободама и правима, а да за узврат добију подршку овог Синдиката у изборима.

13) Документација Већа савеза синдиката Србије.

Међутим, то је, како је пракса убрзо показала била и једина тачка слагања, тако да убрзо после петог октобра 2000. године (један број аналитичара и учесника тих догађања, каже већ у ноћи масовног, општенородног протеста), почињу нове поделе и сукоби. И поред свега, дефинитивно је после насилног прекида транзиције, који је трајао читаву деценију, отпочео процес политичких, економских и друштвених реформи, праћен тешким наслеђем прошлости.

Долази до прекомпоновања односа на политичкој и синдикалној сцени. Дотадашња опозиција осваја власт и тиме долази у ситуацију да у пракси покаже свој реални реформски капацитет. Без обзира на сва искушења, противречности и конфликте кроз које је пролазила Србија, њени грађани, а посебно свет рада, после 5. октобра 2000. године, не може се оспорити да је то била преломна тачка на којој је настављена читаву деценију насилно прекинута транзиција, односно отворен процес привредних и друштвених реформи. Укупни ток догађања, као и бројна истраживања која су спроведена после 2000. године потврђују да је отворен процес промене свести грађана и померање тежишта политичког живота са националних, на питања економског и технолошког развоја, запослености, зарада, стандарда и квалитета живота.¹⁴⁾

Међутим, најављени процес друштвених реформи није текао очекиваном динамиком, а резултати су такође били далеко од задовољавајућих, посебно на плану стандарда и квалитета живота. У економском и друштвеном животу и даље су наставили да егзистирају у великој мери организовани криминал, корупција, сива економија и црно тржиште радне снаге.¹⁵⁾ Ова неочекивана спорост и неефикасност реформи, условила је да је српско друштво и даље остало доминантно конфликтно друштво.

Основни предмет конфликта у друштву у целини, па и у односима синдиката и политичких странака, је била социјална цена транзиције. За разлику од успешних земаља транзиције, које су о основној стратегији транзиције и расподели њене социјалне цене постигли социјални консензус, свих релевантних друштвених

14) Б. Мијатовић: „Општи преглед транзиције“, у: Беговић Борис и други, „Четири године транзиције у Србији“, Центар за либерално – демократске студије, Београд 2005.

15) О заступљености сиве економије и црног тржишта не постоје званични статистички подаци, али независни економски стручњаци процењују да „сива економија“ у националној економији Србије учествује са преко 30%.

чинилаца, укључујући и синдикате, у Србији, пре свега, није дефинисана целовита стратегија транзиције, а њена социјална цена пребачена је искључиво на терет радно – произвођачких слојева друштва.¹⁶⁾

Незадовољавајућу материјалну и социјалну позицију грађана и запослених, снагом аргумената потврђују статистички показатељи, према којима је у Србији у 2006. години незапосленост износила 27%, просечне зараде око 250 евра, просечне пензије на нивоу од око 150 евра.¹⁷⁾ Такво неповољно економско и социјално стање имало је за последицу да су период после 5. октобра 2000. године у великој мери обележили штрајкови, улични протести, демонстрације, блокаде саобраћајница, од којих је значајан број био ван формалних синдикалних структура. Веома често у овим протестима истичу се захтеви претежно, или искључиво политичке природе, односно захтеви за доношењем одговарајући закона, њиховом доследном применом, успостављањем владавине права. То говори да су организатори и учесници штрајкова и протеста схватили да у постојећим околностима борба за текуће, дневне интересе нема смисла, већ се мора усмерити на стратешка питања политичког, социјалног и економског уређења друштва.¹⁸⁾

Незадовољавајуће економско и социјално стање у коме се налази већина становништва, а пре свега припадници света рада, има за последицу и губљење поверења у институције политичког система, као и у актере политичког и синдикалног живота. Истраживање које је у 2006. години реализовала Агенција за истраживање јавног мњења „Фактор плус“ из Београда, показује у целини, веће или мање неповерење у све институције система. Карактеристично је, према резултатима овог истраживања, да грађани највеће поверење имају у Српску православну цркву (69% испитаника има велико или осредње поверење у ову институцију). Наравно, из тоге на треба извући закључак о високом степену религиозности грађана Србије, већ о изразито великом неповерењу у друге институције. На другом месту по поверењу грађана налази се Војска Србије (37,6% испитаника има велико или осредње поверење у Војску), али је то поверење знатно мање него у претходним годинама.

16) З. Ристић, П. Ђукић : „Стратегија деловања УГС „Независност“ у прецесу приватизације“, радни материјал, Документација УГС „Независност“.

17) Саопштење РЗС, Београд, 2007.

18) Д. Маринковић: „Штрајкови у Србији 1991-1996“, Институт за политичке студије, Београд 1998.

Грађани Србије, према резултатима овог, али и других сличних истраживања, веома мало верују у синдикате, о чему говоре подаци у следећој табели:

Табела 1:
Колики је степен вашег поверења у синдикате? ¹⁹⁾

ОДГОВОР	%
Велики	0.5
Осредњи	17.6
Мали	31.9
Никакав	34.9
Без одговора	15.1
УКУПНО	100.0

Подаци се могу окарактерисати као изразито неповољни. Само симболичних 0,5% испитаника има велико поверење у синдикате, док је број оних који у синдикате имају осредње поверење мањи од 1/5. Истовремено, око 2/3, односно 66,8% испитаника има мало или никакво поверење у синдикате. Ове податке, који су веома речита потврда мале друштвене моћи синдиката, није тешко повезати са укупно неповољном материјалном и социјалном позицијом радништва у Србији, као и са искуством успешних земаља транзиције, које потврђује да се успешност транзиције и друштвена моћ синдиката, односно њихово активно учешће и утицај у процесу економских и друштвених реформи налазе у директној сразмери.

Истини за вољу, у погледу поверења грађана нису много боље прошле ни политичке партије, како оне владајуће, тако и опозиционе, о чему говоре подаци у табелама 2 и 3.

Табела 2:
Колики је степен вашег поверења у владајућу коалицију?

ОДГОВОР	%
Велики	1.9
Осредњи	26.8
Мали	29.7
Никакав	37.6
Без одговора	4.1
УКУПНО	100.0

19) Агенција за истраживање јавног мњења „Фактор Плус“, Београд 2006.

Табела 3:
Колики је степен вашег поверења у опозиционе партије?

ОДГОВОР	%
Велики	5.4
Осредњи	30.8
Мали	31.4
Никакав	28.6
Без одговора	3.8
УКУПНО	100.0

Поредећи ове податке може се уочити да је поверење грађана нешто веће у опозиционе него у странке владајуће коалиције. То условљава чињеница да је оштрица критике грађана увек у већој мери усмерена ка владајућим странкама, будући да оне у механизму власти доносе и спроводе мере које непосредно утичу на материјални и социјални положај грађана. Неспорно је, међутим, заједничко да више од 2/3 грађана има мало или никакво поверење, како у странке владајуће коалиције, тако и у опозиционе странке и синдикате. Исто тако је велики степен неповерења у Владу Србије. Из тога се може извући закључак да неповерење грађана у институције политичког система и актере политичког живота делује по принципу спојених судова.²⁰⁾

Поредећи стање пре и после 5. октобра 2000. године, које сви аналитичари узимају као неспорну преломну тачку савремене историје Србије, може се закључити да у овом случају не важи правило да се људи најбрже и најефикасније уче на сопственим грешкама. Синдикати и политичке странке се понашају као лоши ђаци, који крајње немарно прихватају да још једном понављају већ понављани разред. То се огледа у чињеници да је и у новим друштвеним околностима снажно присутна наслеђена пракса односа синдиката и политичких странака, чија се суштина огледа у настојању политичких странака да синдикате ставе под своју контролу, у основи на исти начин, како се то радило у једнопартијском систему.

У том погледу различити, често супротни процеси одигравају се на нормативном и на реалном друштвеном плану. Када се упоређују политички програми политичких странака, као и изјаве њихових лидера, посебно у политичким, изборним кампањама, готово

20) С. Орловић : „Политичке партије и моћ“, Југословенско удружење за политичке науке и Чигоја штампа, Београд 2002.

да међу њима нема уочљивих разлика. Сви се слажу и обећавају пуну запосленост, економски и технолошки развој, пораст зарада и стандарда, европски ниво економских, радних и социјалних права. Међутим, уочљиво је да се суштински разликује однос политичких странака према синдикатима, односно корпусу радних, економских и социјалних права када су у опозицији и када су на власти. Наиме, док су у опозицији, политичке странке показују много већи интерес за сарадњу са синдикатима, за подршку циљевима синдикалне борбе, док када дођу на власт њихова комуникација са синдикатима губи на интензитету.

У пракси, синдикати се обраћају, не директно руководством, већ посланичким клубовима парламентарних странака са својим захтевима и иницијативама. Овај вид комуникације синдиката и политичких странака није у значајној мери развијен, управо зато што у протеклом периоду није дао очекиване резултате, пре свега са становишта захтева и интереса синдиката.

Када је реч о синдикатима и у њиховом понашању и деловању уочљива је разлика између нормативних, програмских опредељења и практичног понашања. Пре свега, све три синдикалне конфедерације у Србији, пробале су тај горки и забрањени хлеб за синдикате – превелике блискости са властима, најпре и најдуже СССС за време владавине Слободана Милошевића, затим Асоцијација слободних и независних синдиката и коначно УГС „Независност“. Сва три синдиката су за то платила веома високу цену кроз губитак чланства, друштвеног угледа и утицаја. Највећу цену, међутим, платило је радништво, јер је та немоћ и политичка подељеност синдиката, утицала да се повећа ионако неподношљиво висока социјална цена транзиције.

Ипак, неповољна искуства утицала су на поменуте синдикате да, пре свега у својим програмским документима дефинишу свој аутономни, критички став према политичким странкама. Тако је СССС, на Конгресу одржаном у јуну 2006. године, усвојио Платформу Савеза самосталних синдиката Србије о односу према политичким странкама, партијама и невладиним организацијама, у којој се, поред осталог каже: „...Савез самосталних синдиката Србије ће у свом деловању остваривати одговарајућу сарадњу са политичким партијама, превасходно парламентарним, (непосредно и преко посланичких клубова), како би синдикални захтеви били компетентно изнети на местима где се одлучује и како би утицали

на доношење закона и других мериторних одлука битних за материјални и социјални положај и радно-правну сигурност синдикалног чланства. Без обзира које су партије или коалиције формирале Владу, Савез самосталних синдиката Србије ће, кроз равноправни дијалог и аргументовано преговарати са Владом и њеним министарствима када су у питању интереси синдикалног чланства²¹⁾

Слична опредељења изражавају се и у одговарајућим програмским документима друге две синдикалне конфедерације – УГС „Независност“ и Асоцијације слободних и независних синдиката.

Поред тога, Асоцијација слободних независних синдиката у Резолуцији III Конгреса, одржаног у октобру 2006. године, истиче право и потребу синдиката да учествује у доношењу стратешких политичких одлука и с тим вези истиче: „Пре свега, српско друштво је данас, за разлику од развијених, демократских грађанских друштава, доминантно политичко друштво, у коме је сва друштвена моћ, укључујући и одлуке о личним судбинама људи, сконцентрисана у рукама извршне политичке власти и у којој још увек нису решена стратешка политичка питања, а која су успешне земље транзиције решиле на почетку овог процеса. То захтева учешће свих релевантних друштвених актера, укључујући и синдикате у процесу доношења тих стратешких одлука, од којих ће у великој мери зависити будућност света рада и друштва у целини“²²⁾

Међутим, и у овом случају потврђује се да је много лакше променити, односно усвојити нове политичке и програмске документе него променити праксу. Однос политичких странака према синдикатима, у крајњој линији може се посматрати и као однос према друштвено немоћним, а то значи и неатрактивним партнерима, који немају значајан утицај на припаднике света рада, о чему говоре резултати напред помињаног истраживања. У целокупном посматраном периоду није било ни једног добро припремљеног, организованог, заједничког наступа синдиката према политичким странкама, послодавцима и држави, у функцији представљања и одбране минималних заједничких интереса света рада. Истини за вољу, било је спорадичних иницијатива у том правцу. Тако на пример, Савез самосталних синдиката Србије, УГС „Независност“ и Конфедерација слободних синдиката (која окупља синдикате јавних инфраструктурних система), упутили су средином 2003. године отворено писмо посланицима Народне Скупштине Републике

21) Документација Већа СССС Србије.

22) Документација III Конгреса, Документациони центар АСНС, Београд.

Србије, у коме изражавају незадовољство запослених економским и и укупним стањем у земљи и положајем запослених и захтевају расписивање ванредних парламентарних избора. У овом писму се, поред осталог, каже:

„Савез самосталних синдиката Србије, УГС „Независност“ и Конфедерација слободних синдиката најодлучније траже од вас да учините све како би дошло до расписивања ванредних парламентарних избора. Сматрамо да је расписивање ванредних парламентарних избора нужност која се не може избећи....

Сматрамо да вас не треба да убеђујемо да се у Србији живи лоше. Живи се без наде и без перспективе, живи се од данас до сутра, а све више је очајника који подижу руку на себе и на друге. Нада која је посотојала у почетку, полако се претворила у безнађе. Стање не вреди описивати. Господо посланици, то стање треба мењати што брже и наравно, набоље. Свима је јасно да би било упутније да се овај проблем разреши у Скупштини, него на улицама Београда и Србије. Конфликтне процесе треба решавати у Скупштини, зато вам се и обраћамо.“²³⁾

Наведена, као и друге сличне иницијативе завршиле су у синдикалним, партијским и скупштинским архивама, потврђујући недостатак политичке воље и капацитета да се на новим темељима, примереним цивилизацијским достигнућима развијене, демократске Европе, почне градити дијалог синдиката и актера политичког живота друштва.

Очигледно је да над овим важним аспектом укупне демократизације друштва, још увек доминирају ограничавајући чиниоци. Они се налазе и у синдикатима, и у политичким странкама, и у институцијама политичке власти.²⁴⁾ Када је реч о синдикатима и политичким странкама, један ограничавајући фактор заслужује посебну пажњу, јер се у њему налази један од кључева за промену ситуације. Ради се о томе да ни синдикати, ни политичке странке нису изградили унутрашњу, демократску инфраструктуру и односе засноване на слободном протоку информација и иницијатива између чланства и руководства у оба смера, толеранцији, слободном, отвореном суочавању различитих ставова, визија и концепција политичког уређења друштва и стратегије синдикалне борбе.

23) Документација СССС.

24) Група аутора: „Промене вредности и транзиција у Србији – поглед у будућност“, Зборник радова са Округлог стола, Институт друштвених наука и Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2003.

Напротив, и у политичким странкама и синдикатима, још увек доминира аутократски систем руковођења, заснован на апсолутној и неприкосновеној власти лидера и често неформалне групе сарадника око њега. Логично је и очекивано да тако организовани синдикати и политичке странке немају потребни капацитет граде међусобне односе засноване на принципима демократског, отвореног, плуралистичког друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Агенција за истраживање јавног мњења „Фактор Плус“, Београд, 2006.
- Андрић, Ч.: *Синдикална организованост у Србији*, Михаиловић, С. (ед). „Синдикати Србије – од сукоба ка сарадњи“, Београд, Friedrich Ebert Stiftung и Центар за социјалдемократске студије, 2001.
- Антонић, С., Јовановић, М., Маринковић, Д.: *Србија између популизма и демократије*, Институт за политичке студије, Београд, 1993.
- Антонић, С.: *О карактеру власти Слободана Милошевића*, Институт за политичке студије, Београд, 1996.
- Арандаренко, М.: *Приватизација, тржиште рада и синдикати*, у Зборнику Улога синдиката у процесу приватизације, Центар за образовање и истраживања УГС „Независност“, 1999.
- Distability and employment in Central and Eastern European countries, ILO CEET, Budapest, 1994.
- Документација Већа савеза синдиката Србије
- Документација УГС „Независност»
- Документација III Конгреса, Документациони центар АСНС, Београд
- Група аутора: *Промене вредности и транзиција у Србији – поглед у будућност*, Зборник радова са Округлог стола, Институт друштвених наука и Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2003.
- Grint, K.: *The Sociology of work*, Polity Press, Cambridge, UK, 2003.
- Хејвуд, Е.: *Политика*, Клио, Београд, 2004.
- Маџар, Ј.: *The challenge of globalisation in the times of change – reflections of intriguing book*, Зборник, Глобализација и транзиција, Институт друштвених наука, Београд, 2001.
- Маринковић, Д.: *Индустријски односи*, Мегатренд Универзитет примењених наука, Београд, 2006.
- Маринковић, Д.: *Штрајкови у Србији 1991-1996*, Институт за политичке студије, Београд, 1998.
- Мијатовић, Б.: *Општи преглед транзиције*, у: Беговић, Б. и други, „Четири године транзиције у Србији“, Центар за либерално – демократске студије, Београд, 2005.

- Орловић, С.: Политичке партије и моћ, Југословенско удружење за политичке науке и Чигоја штампа, Београд, 2002.
- Ристић, З., Букић, П.: *Стратегија деловања УГС „Независност“ у прецесу приватизације*, радни материјал, Документација УГС „Независност“
- Саопштење РЗС, Београд, 2007.
- Waddington, J., Hoffman, R.: *Trade unions in Europe – Facing challenges and searching for solutions*, ETUI, Brussels, 2003.

Darko Marinkovic
LABOR UNIONS
AND POLITICAL PARTIES IN TRANSITION

Summary

Analysis of process of establishment of the Party and Labor Union pluralism, as well as mutual relations of the Labor Unions and Political Parties in transitional states underlines some shared denominators of this process. First of all, all transitional states are, just like in other fields and aspects of political, economic and social reforms, in this field, too, more-or-less copied experiences and practices of the relations between the labor unions and political parties in developed states. However, complexity and extreme delicacy of this process has very clearly, and in many points to the starting point, confirmed and warned that history does not repeat itself, that is, that copying of such complex and conflict social processes and relations, such are the relations of the labor unions and political parties, has not been possible due to dependence of real content and range of this process to real reform capacities and real social power of the labor unions and political parties. This conclusion derives from undoubted experience of contemporary developed democratic states by which the political parties and labor unions have been the key prompters of political life in society. This means, as experience of unsuccessful transitional states has confirmed, that the labor unions and political parties which have not carried sufficient political power, have become prisoners of limiting non-democratic social establishment, instead of having been driving force of the changes.

Key Words: labor unions, political parties, political pluralism, social democracy, transition, social power, human rights, industrial and social conflicts.